

**5-9 СИНФ ИНГЛИЗ ТИЛИ ДАРСЛИКЛАРИДА
СОЦИОЛИНГВИСТИК КОМПЕТЕНЦИЯНИ
ШАКЛЛАНТИРИШГА ДОИР МАШҒУЛОТЛАР ТАҲЛИЛИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.73.76.005>

Мадаминава Гулзира Гуламкадировна

*Андижон давлат университети, мустақил тадқиқотчи
0000-0001-8093-8274*

Аннотация: мақолада умумтаълим мактаблари 5-9 синф инглиз тили дарслиklarининг социолингвистик компетенцияни шакллантиришга доир берилган топшириқлар таҳлили ва умумтаълим мактаблари ўқитувчиларидан олинган онлайн сўровноманинг статистик таҳлили ҳақида сўз боради. Мавзу борасидаги олимларнинг фикрлари ёритилган ва социолингвистик компетенцияни шакллантиришга доир методлар таклиф этилган.

Калит сўзлар: социолингвистик компетенция, ривожлантириши, маданият, ўрф-одат, сўровнома, камчиликлар.

**АНАЛИЗ УРОКОВ ПО ФОРМИРОВАНИЮ
СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В
УЧЕБНИКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА 5-9 КЛАССОВ**

Мадаминава Гулзира Гуламкадировна

*Андижанский государственный университет, независимый
исследователь*

Аннотация: В статье рассматривается анализ заданий по формированию социолингвистической компетентности учебников английского языка для 5-9 классов общеобразовательных школ и статистический анализ онлайн-опроса учителей общеобразовательных школ. Освещаются мнения ученых по теме и предлагаются методы по формированию социолингвистической компетентности.

Ключевые слова: социолингвистическая компетентность, развитие, культура, традиции, опрос, недостатки.

**ANALYSIS OF LESSON MATERIALS ON THE FORMATION
OF SOCIOLINGUISTIC COMPETENCE IN ENGLISH
TEXTBOOKS FOR GRADES 5-9**

Madaminova Gulzira Gulamkadirovna

Andijan State University, independent researcher

Abstract: the article discusses the analysis of assignments on the formation of sociolinguistic competence of English textbooks for grades 5-9 in

secondary schools and a statistical analysis of an online survey of secondary school teachers. The opinions of scholars on the subject are highlighted and methods on the formation of sociolinguistic competence are offered.

Key words: *sociolinguistic competence, development, culture, tradition, survey, shortcomings.*

Умумтаълиммактаблари инглиз тили ўқитиш дастурида коммуникатив компетенцияларни ўқувчиларда ривожлантириш мақсад қилиб олинган ва бу компетенциялар давлат таълим стандартига киритилган. Мактаб ўқув дарслигини таҳлил қилиш жараёнида социолингвистик компетенцияни шакллантиришга қаратилган вазифалар мавжуд бўлсада социолингвистик компетенцияни ривожлантирувчи элементларнинг кўп қисмлари тўла ёритилмаганлиги кузатилди. Таҳлил жараёнига объектив ёндашиш мақсадида республика умумтаълим мактаблари инглиз тили ўқитувчилари онлайн сўровномага жалб этилди ва унда республика бўйлаб 150 та инглиз тили ўқитувчиси қатнашди.

Социолингвистик компетенцияга оид масалалар Д.Хаймс, М.Байрам, М.Флеминг, К.Моран, М.Канале, С.Ли Маккей, Н.Х.Хорнбергер, Дж.Ричардс, В.Реган, И.Леме, М.Сэвиль-Тройке, Л.Бахман, А.Палмер, К.Крамш, М.Селче-Мурсия, З.Дорней, С.Террелл, И.А.Зимняя, О.С.Бобрикова, В.И.Иванова, В.В.Сафонова, М.Ф.Овчинникова, Т.И.Густомясова ва республика миз олимларидан Г.Т.Махкамова, М.Ш.Рузметова, К.Д.Рискулова, М.Алимова, С.Д.Мухамаджонова ва бошқаларнинг илмий ишларида кўрилган.

Ричардс ва Шмильдт социолингвистик компетенцияга қуйидагича таъриф беради: «Социолингвистик компетенция бу тил ва лингвистик бўлмаган контекст ўртасидаги боғлиқликни билиш, нутқнинг ҳар хил тури, масалан, илтимос қилиш, узур сўраш, миннатдорчилик, таклифномалар кабиларга тўғри жавоб беришни билиш ва турли вазиятларда турли доирадаги шахслар билан қайси услубда муносабат қилиш шаклидан фойдаланишни билишдир.»

М.Каналега кўра социолингвистик компетенция деганда қандайдир ижтимоий вазиятларда маълум коммуникацион функцияни тилдан тўғри фойдаланган ҳолда етказиб бериш назарда тутилади. Бунда иштирокчилар, жой ва суҳбатнинг мақсадидан келиб чиққан контекстуал омиллар ҳисобга олинади. М.Каналенинг фикрига кўра, «сўзларнинг мувофиқлиги бу маъно ва шаклнинг мувофиқлигидир».

Бизнинг таърифимизга кўра социолингвистик компетенция деганда тили ўрганилаётган жамиятнинг яшаш тарзи, урф одатлари, маданияти, худудининг географик хусусиятлари ва ахлоқий нормаларидан хабардор бўлган ҳолда уларнинг ўзига хос стандарт ва субстандарт(ностандарт)

сўзлашув услуби, шеvasи, новербал ҳаракатлари, турғун бирикmalари, турли ёш қатlamлари суҳбат этикетидa фойдаланиладиган ибора ва сўз бирикmalаридан ўзига хос контекстда ҳам ёзма ҳам оғзаки нутқда тўғри ва оқилona фойдалана олиш қобилияти тушунилади. Қисқача айтганда инглизга инглиздай, французга француздай мулоқот қила олиш қобилияти социолингвистик компетенциянинг қай даражада ривожланганлигининг белгиси сифатида кўришимиз мумкин.

Инглиз тилини чет тили сифатида ўрганаётган ўқувчиларнинг социолингвистик компетенциясини ривожлантиришда қуйидаги жиҳатларга аҳамият бериш мақсадга мувофик:

Инглиз тилининг қайси худудга хос турини ўргатишни аниқлаш.

Тили ўрганилаётган миллат вакилларининг маданияти, урф-одатлари, ахлоқ нормалари ва стереотиплари ҳақидаги билимларга эга бўлиш ва ўзи яшайдиган жамиятнинг шу жиҳатларидаги фарқ ва ўхшашликларни таҳлил қила олиш.

Стандарт ва субстандарт тил бирликларини фарқлай олиш.

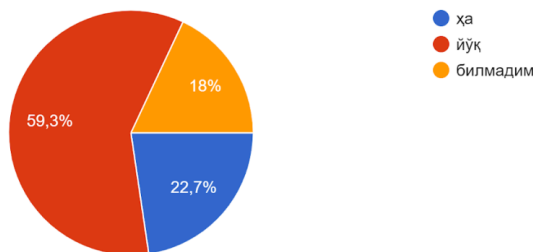
Расмий ва норасмий сўзлашув услубларини фарқлаш(Register)

Новербал хатти- ҳаракатлар ҳақида тушунчага эга бўлиш.

Ўрганилаётган тил маданиятига хос тил услублари ҳақида хабардор бўлиш (ўхшатиш, метафора, жонлантириш, аллитерация, гипербола ва ҳ.к.).

Ўқитувчилардан олинган онлайн сўровноманинг 13-пунктида 5-9 синф инглиз тили дарслигида социолингвистик компетенцияни ривожлантиришга қаратилган машғулотлар етарли деб ҳисоблайсизми саволига 59,3% ўқитувчи «етарли эмас» деб жавоб берган, 22,7% қатнашчи «етарли» деб, 18%и эса «билмадим» деб жавоб берган (расм1)

13. 5-9 синф инглиз тили дарсликларида социолингвистик компетенцияни ривожлантиришга қаратилган машғулотлар етарли деб ҳисоблайсизми?
150 ответов

Расм1.

Юқоридаги онлайн сўровнома натижасини амалий аниқлаш мақсадида 5-9синф мактаб инглиз тили дарсликларида социолингвистик компетенцияни шаклантиришга қаратилган топшириқлар қай даражада

берилганлигини ўрганилиб таҳлил қилиб чиқилди. Таҳлилларга кўра қуйидагилар аниқланди:

5-синф инглиз тили дарслигида ўзи, уйи, иши, ташқи кўриниши, мактаб ҳаёти, кун тартиби, қизиқишлари, ҳайвонот олами, фасллар ва об-ҳавога доир лексик бирликлар таништирилган, тинглаб тушуниш ва таллаффузни ўрганиш учун диалоглар берилган, аутентик қисқа матнлар келтирилган, инглиз тилида тинглаш ва қуйлаш учун қўшиқлар мавжуд, инглизларга ҳос 2 та байрам (April Fools' Day, May Day Hoiday) ҳақида қисқача маълумот берилган.

6-синф дарслигида инглиз ва ўзбек миллатига ҳос тўй қилиш урф -одатлари, Буюк Британияда шоппинг(бозор-учар қилиш), инглизларга ҳос айрим байрамлар (Pancake Day), Англияда пикник (очиқ ҳавода гилам тўшаб овқатланиш), инглиз тилини она тили сифатида гапирувчилар давлатлари, европадаги ҳайвон турлари, турли миллатларга ҳос саломлашиш одатлари ҳақида қисқа аутентик текстлар ўқиш учун берилган, тинглаш учун диалоглар мавжуд.

7-синф дарслигида пойтахт шаҳарлар, Англия ва Америкадаги спорт турлари ва машҳур спортчилар, олимпия ўйинлари, олимпия рамзлари, кийиниш маданияти, реклама турлари, расмий ва норасмий хат турлари, Африка давлати ҳақидаги фактлар, Англия ва Америка давлатларининг географик тузилиши, ипак йўли, дунё спорти ва дунё бўйлаб саёҳат мавзуларига оид аутентик текстлар ўқиб тушуниш ва маданиятга ҳос маълумотларни олиш учун берилган. Тинглаб тушуниш учун магазинда ҳаридор ва мижоз ўртасидаги суҳбат ва бошқа мавзуга оид кичик диалоглар мавжуд. Америка ва Буюк Британиядаги дўконлар(corner shop) орасидаги фарқ ҳам эслатма қисмида берилган.

8-синф дарслигида Янги йил анъаналари, ахборот коммуникация воситалари, журналлар, газета мақолалари, фильм турлари, мусиқа, санъат ва унинг турлари, қадимий театрлар, сахна асарлари ҳақида ўқиб маълумот олиш учун матнли текстлар, розилик ва норозиликни ифодаловчи бирикмалар, энциклопедия сўзининг британча ва американча ёзилиши ҳақидаги эслатма, салбий ва ижобий муносабат(реакция)ни ифодаловчи сифатлар ва бошқа мавзуга оид лексик бирликлар берилган. Тўғри талаффузни ўрганиш учун ҳам тинглаш учун машқлар берилган.

9- синф дарслиги инглиз тилини 5- синфдан ўрганишни бошлаган ўқувчилар учун мўлжалланган бўлгани сабабли, унинг таркибий қисмлари ва структураси 5,6,7,8-синф инглиз тили китобларидан фарқ қилади. Сабаби инглиз тилини 1-синфдан ўрганиш тўғрисидаги қонур 2012 йили ПҚ-1875 қарор билан имзоланган бўлиб, 2013-2014 ўқув йилидан 1 синфлар учун инглиз тили китоблари нашр этила бошлаган. Шунинг учун 1-синфдан инглиз тили ўқиган мактаб ўқувчилари учун

9- синф дарслиги 2021-2022 ўқув йили учун нашр этилиши кутилмоқда. Жорий йилдаги (2020-2021 ўқув йили) 9-синф инглиз тили китобида коммуникация воситалари, касб ва касбга доир масалалар, Буюк Британия ва АҚШ давлатлари таълим тизими, шу давлатларнинг ҳокимият ва сиёсатига доир масалалар, сиёсий партиялар, реклама ва маркетинг, саноат ва хизмат кўрсатиш, глобализация каби мавзуларга оид лексик бирликлар ва ўқиб маълумот олиш учун матнли текстлар берилган. Берилган мавзуларга доир суҳбат ва ёзма нутқ иборалари ва ўзига хос услубий жиҳатлари намуна сифатида берилган.

Ушбу адабиётлар таҳлили бўйича қуйидаги камчиликлар ҳам аниқланди:

5-синф дарслиги таҳлили бўйича:

2-бўлим 3-дарс 4-машқда текст ичида инглиз маданиятига хос « Mr, Mrs» каби исм фамилиядан олдин қўлланиладиган расмий ҳолатларда қўлланиладиган бирликлар келтирилган аммо уларнинг маъноси алоҳида изоҳ билан берилмаган.

2-бўлим 4-дарсда the артикли нотўғри қўлланилган :

-Where do you work?

-At the school/at the hospital (доимий иш жойлари учун аниқ артикл қўлланилмайди). Эслатма қисмида ҳам нотўғри берилган:

Teachers work at the school (the аниқ артикли бу ҳолатда қўллатилмайди)

4-бўлим 5-дарс 4б-машқда берилган мисолда because боғловчисидан олдин «,»(вергуль) тиниш белгиси қўйилмаган.

4b Work in pairs. Play “Do you like ...?”

e.g. A: Do you like maths?

B: No. I don't like it because it's difficult. Do you like maths?

A: Yes. I like it because it's interesting.

7-бўлим 1-дарс 5-машқда янги сўзлар ва равишлар ёрдамида гап тузиш айтилган.

5 Work in pairs. Make sentences with: always, usually, often, sometimes, never e.g. My friends always work hard.

go to school,
play football on Sunday,
do my homework, wake up at 6.00,
get up at 6.15, have geography on
Monday, like English lessons, go to
the park, fly a kite, play sew-saw
play tag, play hopscotch

Изоҳ:

Бу ерда play sew-saw лексик бирлиги нотўғри ёзилган(play seesaw)

бўлиши керак)

Play sew-saw play tag иборасида 2 та ибора қўшилиб 1та ибора шаклида берилган (play seesaw, play tag каби 2 та ибора шаклида берилиши керак эди.

Юқорида кўрсатилган хатолар эҳтиётсизлик ёки эътиборсизлик жиҳатидан йўл қўйилган бўлиши мумкин, лекин бў мактаб ёшидаги 5-синф ўқувчиларини чалғишига ва нотўғри маълумот олишига сабаб бўлади.

6-синф дарслиги таҳлили бўйича:

12-бўлим 3-дарс 2b-машқидаги текст ичидаги биринчи гапда king сўзидан аввал ноаниқ артикл а тушиб қолган.

2b **Work in pairs. Read and put the verbs in the correct form.**

Once upon a time the snake (1) ... (be) king over all animals. One day he (2) ... (be) very hungry, but he (3) ... (not want) to eat his usual food. He (4) ... (decide) that he would like to eat the sweetest meat in the world. So he (5) ... (tell) the mosquito to bite all the animals and find the most delicious meat. The mosquito (6) ... (want) to help the king. He (7) ...

7-синф дарслиги таҳлили бўйича:

1-бўлим 3-дарс 2-машқда топшириқ савол шаклида эмас дарак гап шаклида берилган гарчи гап охирида сўроқ белгиси бўлсада.

2 Work in a group of 4. Think.

It is useful to have a river and sea in a city? Why?/Why not?

8-бўлим 1-дарс 2-машқда берилган 2та катакча ичидаги сўзлардан тўғри келадиганини расм тагидаги гапларга қўйиш керак. 1-катакда бта, 2-катакда 5та сўзбор. 2-катакда 1та сўз кам берилган.

2 Look and think. What is it? Where do they come from? Use the words in the box.

pizza, African, kangaroo, Diwali, Chinese, tornado USA, India, China, Italy, Australia

Юқорида кўрсатилган камчиликлар умумий камчиликлар бўлиб унда лингвистик камчиликлар ҳам кўрсатилган.

Дарсликдаги социолингвистик компетенцияни шакллантиришга қаратилган топшириқлар борасидаги камчиликлар қуйидагилардан иборат:

- дарсликда фақат мавзуга доир аутентик матнлар бериш билан чекланган;

- диалектлар, турлар, турғун бирикмаларнинг энг содда шакллари

изоҳ сифатида келтирилмаган;

- британча ва Американча талаффуз борасидаги фарқларга доир изоҳлар ҳам йўқ;

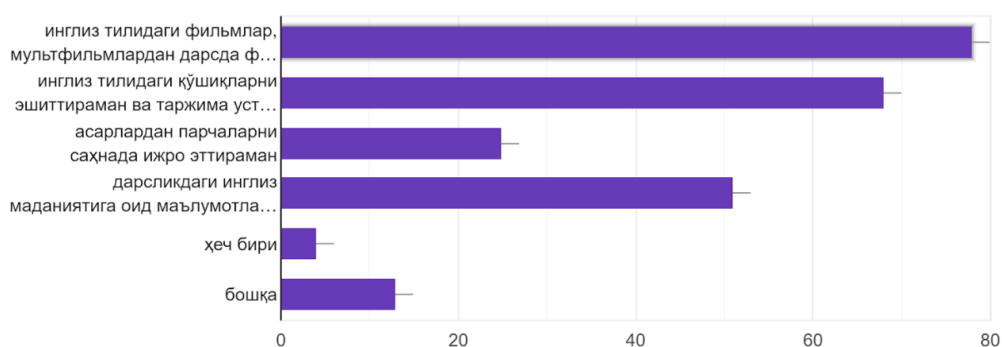
- расмий ва норасмий тил борасидаги маълумотлар кам берилган.

Мустаҳкамловчи лойиҳа дарсларининг ҳаммасида фақат тақдимот тайёрлаш топшириғи берилган. Тақдимот намойиши оғзаки нутқни шакллантирсада, бу фақат бир томонлама нутқни юзага келтиради ва бунда олдиндан тайёрланган маълумот тингловчиларга етказилади. Шахслар аро мулоқотга киришиш кўникмаларини ҳосил қилдиришга бағишланган нутқий вазиятларга тушириш каби топшириқлар кам миқдорда берилган.

Ўқувчиларнинг социолингвистик компетенциясини ривожлантиришга доир бир қанча машғулот турлари мавжуд. Инглиз тилида ишланган фильмлар, мультфильмларни ўқувчиларнинг ёш доираси ва билим даражасини ҳисобга олган ҳолда кўриш, уларни таҳлил қилиш, шу тилда куйланган кўшиқларни тинглаш, уларнинг таржимаси ва талаффузи устида ўқувчилар билан ишлаш шундай самарали усуллар сирасига киради. Улардан дарс жараёнида оқилона фойдаланиш эса ҳар бир ўқитувчининг индивидуал ёндашуви ва маҳоратига боғлиқ. Республика умумтаълим мактаблари инглиз тили ўқитувчилари орасида ўтказилган онлайн сўровномада социолингвистик компетенцияни ривожлантиришга доир машғулот турлари рўйхати берилган ва ўқитувчилар булардан қай бирларидан дарс жараёнида кўпроқ фойдаланиши сўралган (2-расм).

9. Инглиз тили дарсларида социолингвистик компетенцияни ривожлантирувчи қайси машғулот туридан кўпроқ фойдаланасиз?

150 ответов

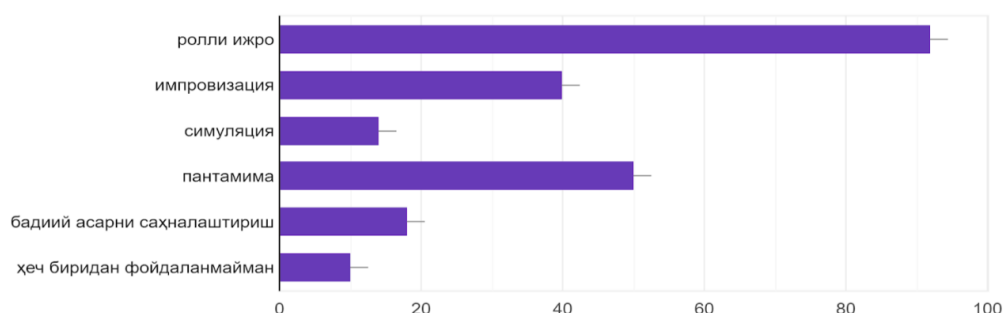
2- расм.

Диаграммадан маълумки, ўқитувчиларнинг аксарияти инглиз тили дарсларида мультимедия воситалари орқали инглиз фильмлари,

мультифильмлари (52%) ва кўшиқларидан (45,3%) социолонгистик компетенцияни ривожлантиришда кўпроқ фойдаланишар экан. 34% ўқитувчи дарсликда берилган инглиз маданиятига оид маълумотларни етказиш билан чекланишар экан. 16,7% ўқитувчи дарсда бадиий асарни сахналантириш орқали инглиз маданияти ҳақидаги тушунчаларни шакллантиришини ифодалаган. 8,7% таълим берувчилар бошқа методлардан фойдаланишини маълум қилганлар. 2,7% киши эса ҳеч биридан фойдаланмаслигини ифодалаган.

Ўрганилаётган тилда ёзилган аутентик материал сирасига кирувчи газета ва журналлардаги мақолаларни ўқиб муҳокама қилиш ҳам шу қаторда самарали методлардан бири. Лекин биз таклиф қилмоқчи бўлган энг самарали метод бу таълимий драма методи бўлиб унинг таркибига пантомима, ролли ижро, симуляция, импровизация, сценарий (сахна асари) ва бошқалар киради. Бу метод орқали ўқувчилар олган билимларини реал воқеликка кўчирадилар ва образли ижро ёрдамида шахслараро реал мулоқотга киришадилар. Бу ўз ўрнида ўқувчини дадилликка ва ижодкорликка ундайди. Энг асосийси ҳаракат, имо ишора ва ижро орқали дарсда ўрганилган лексик материаллар узоқ хотирада сақланиб қолади. Таълимий драма элементларининг айримлари умумтаълим мактаблари ўқитувчилари томонидан дарс жараёнида қай даражада фойдаланишини аниқлаш мақсадида онлайн сўровномада шу юзасидан ҳам савол қўшилган (Инглиз тили дарсларида қуйидаги машғулот турларидан қай бирларидан кўпроқ фойдаланасиз?). Унга кўра қуйидаги натижалар кузатилди (3-расм):

10. Инглиз тили дарсларида қуйидаги машғулот турларидан қай бирларидан кўпроқ фойдаланасиз?
150 отвeтoв

3-расм.

Ролли ижро-92 та ўқитувчи(61,3%)
Импровизация-40 та ўқитувчи (26,7%)
Симуляция-14 та ўқитувчи (9,3%)
Пантомима-50 та ўқитувчи (33,3%)

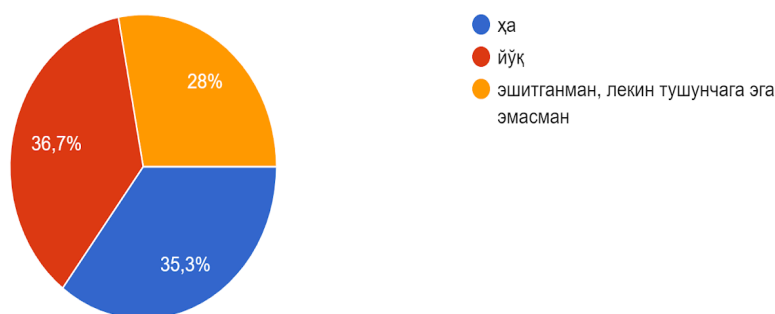
Бадий асарни сахналаштириш-18 та ўқитувчи (12%)

Ҳеч биридан фойдаланмайман-10 та ўқитувчи (6,7%)

Сўровнома натижаларига кўра кўп ўқитувчилар таълимий драманинг элементларидан фойдаланишсада бу метод ҳақида тўла тасаввурга эга эмаслиги намоён бўлди. Буни биз сўровноманинг 12-пунктидаги натижага кўра аниқладик (4-расм).

12. Таълимий драма ҳақида эшитганмисиз?

150 ответов

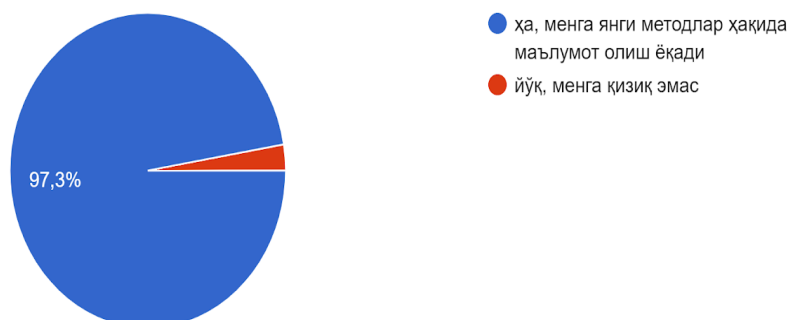

4-расм.

Республика бўйлаб 150 та сўровномада иштирок этган ўқитувчилардан 35,3% и таълимий драма ҳақида эшитганлигини, 36,7% и эшитмаганлигини, 28% и эса эшитган бўлсада бу метод ҳақида тушунчага эга эмаслигини ифодалаган. Бундан маълум бўладики таълимий драма техникаси умумтаълим мактаби ўқитувчилари учун чет тили ўқитишдаги янгича услуб ва 97,3% ўқитувчи бу метод ҳақида кўпроқ маълумотга эга бўлиш истагини сўровномада ифодалаган. Қуйида бунинг натижасини кўришимиз мумкин (5-расм).

20. Сиз чет тили ўқитишдаги таълимий драма методи ҳақида кўпроқ маълумотга эга бўлишни хоҳлармидингиз?

150 ответов

5-расм.

Умумтаълим мактаблари инглиз тили дарсларида коммуникатив компетенциянинг таркибий қисмлари ҳисобланган лингвистик, социолингвистик ва прагматик компетенциялар тенг шакллантириб борилиши керак, шундагина коммуникатив методни чет тили ўқитиш таълим тизимига жорий этишдан кўзланган мақсадга эришилади. Юқоридаги таҳлиллардан шуни хулоса қилиш мумкинки, дарсликларда социолингвистик компетенцияни шакллантиришга бағишланган топшириқлар бор бўлсада улар социолингвистик компетенциянинг бошқа элементлари билан янада бойитилиб янги методлар орқали ўқувчиларга тақдим этилса бунданда самарали натижаларга эришилади. Биз тақлиф қилган таълимий драма методининг лойиҳа (project) дарсларига жорий этилиши ўқувчиларнинг дарс жараёнида ҳам ақлан ҳам жисмонан фаол бўлишга ундайди, шу билан бирга ўқувчиларнинг шахслараро мулоқотга киришиш кўникмаларини ҳам ривожлантиришга хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати

Canale, M. (1983). From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy. In J. C. Richard, & R. W. Schmidt (Eds.), *Language and Communication*. London: Longman.p2-14.

Han S., Kamolova L., Jo'rayev L. *Teens' English 6. Pupil's Book*. T.: O'zbekiston, 2018. -160b.

Han S., Kamalova L., Jo'rayev L. *Teens' English 7. Pupil's Book* – T.: O'zbekiston, 2019. – 160 b.

Han S., Kamolova S., Jo'rayev L. *Teens' English 8 Pupil's Book*-T.: O'qituvchi, 2020.- 160 b.

Jo'rayev L., Han S., Kamolova L. *New Fly High English 5.Pupil's Book*. T.;O'qituvchi, 2017. -160 b.

Jo'rayev L. [va boshq.]. *Fly High English 9* - T.: Yangiyo'1 poligraf servis, 2014. - 176 b.

Mann M., Taylore-Knowles S. *Destination B2*. Macmillan Publishers limited 2008.258p.

Murphy R. *English Grammar in Use*. Cambridge University Press.393p.

Richards,J. C, & Schmidt, R.(2003).*Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. London: Pearson Educationa Limited.